

- Рівень усвідомлення цілей науково-методичної роботи всіма учасниками цього процесу.
- Кількість матеріальних, часових, кадрових витрат у співвідношенні з отриманим результатом.
- Зменшення впливу факторів, які знижують якість науково-методичної роботи і раціональне використання ресурсів.

Висновки. Модернізація науково-методичної роботи педагогічних працівників шляхом застосування теоретико-технологічних засад адаптивного управління є досить перспективною та ефективною. Використання адаптивної моделі управління сприятиме оптимальному вибору стратегії формування системи науково-методичної роботи з педагогами, високому рівню толерантності та партнерства, який є визначальним у системі підвищення кваліфікації і створює підґрунтя для самореалізації особистості, розвитку творчого потенціалу, актуалізації результатів науково-методичної роботи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гуменюк В.В., Наумчук І.А. Науково-методична робота з педагогічними кадрами: Науково-методичний посібник. – Хмельницький, 2005.
2. Даниленко Л.І. Модернізація змісту, форм і методів управлінської діяльності директора загальноосвітньої школи: Монографія. – К., 1998.
3. Дмитренко Г.А., Олійник В.В., Ануфрієва О.Л. Цільове управління: вимірювання результативності діяльності педагогів і учнів. – К., 1996.
4. Сльникова Г.В. Основи адаптивного управління: Курс лекцій. – К., 2002.
5. Олійник В.В. Післядипломна педагогічна освіта в Україні в контексті світового розвитку // Післядипломна освіта в Україні. – 2002. – № 2.
6. Пікельна В.С., Удод О.А. Управління школою. – Дніпропетровськ, 1998.

УДК 37.013.74

М.О. Гупал

*Сумський державний
педагогічний університет*

ПРОБЛЕМИ ЕФЕКТИВНОЇ ШКОЛИ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ А.С. МАКАРЕНКА

У статті розглядається педагогічна спадщина А.С. Макаренка як джерело для розв'язання актуальних проблем сучасної педагогіки, зокрема проблеми ефективної школи.

This article is devoted to consideration of Makarenko's pedagogical heritage as a source of solution the actual problems of modern pedagogics, namely the problems of an effective school.

Постановка проблеми. У часи ствердження України як незалежної демократичної держави набувають важливості нові форми і методи освіти й науки як забезпечення прогресивних начал інтелектуального потенціалу в країні.

Переорієнтація на демократичні цінності, розвиток громадянських інституцій, підвищення духовності суспільства вимагають посилення відповідальності педагогів за рівень інтелектуальних досягнень майбутнього покоління. З огляду на це актуальною стає проблема вивчення досвіду освітніх систем провідних країн Заходу та переосмислення історичного досвіду навчання і виховання педагогів-співвітчизників.

У цьому відношенні особливо важливо звернутися до досвіду роботи А.С. Макаренка в умовах соціальних катаклізмів, його внеску в розробку теорії та практики виховання особистості.

Педагогічну систему А.С. Макаренка цінують сьогодні в усьому світі. Особливий інтерес до спадщини Антона Семеновича проявляють зараз педагоги Німеччини, Японії, США, Великобританії та багатьох інших країн.

Аналіз актуальних досліджень. Загальнотеоретичне обґрунтування проблем ефективної школи знайшло своє відображення в педагогічних, філософських, економічних і соціологічних працях видатних зарубіжних і вітчизняних науковців: П. Мортимора, Д. Хопкінса, Д. Рейнольдза, М. Фуллана, В. Бочарової, Л. Буєвої, Г. Бутенка, В. Максимова, А. Кочетова, А. Сбруєвої й інших.

Метою даного дослідження є спроба розглянути педагогічну спадщину А.С. Макаренка як джерело для розв'язання актуальних проблем сучасної педагогіки, зокрема проблем ефективної школи.

Виклад основного матеріалу. А.С. Макаренко розвивав свої педагогічні ідеї на початку минулого століття, і його педагогічне новаторство органічно впліталось в пошуки сучасної йому світової педагогіки, ставало її складовою.

Педагогіка початку ХХ ст. була насичена реформаторськими ідеями. В Європі з'являлося поняття «нової школи», «нового виховання», а у США велася експериментальна робота Джона Дьюї. Це були школи, завдання

яких – виховувати ініціативних і всебічно розвинених людей, здатних з часом стати підприємцями, активним діячами в різних сферах державного та громадського життя [9, 3].

Як відомо, освітні цілі повинні збігатися із цілями економічного і соціального розвитку країни. І в ідеалі освіта повинна бути ефективною, тобто здатною до досягнення своїх цілей; повинна бути й така організація, як школа.

Для визначення у педагогічній спадщині А.С. Макаренка ознак ефективною школи в сучасному розумінні згадаємо основні, загальні виміри цього поняття.

За визначенням англійського науковця П. Мортимора, сюди відносимо:

- позитивне шкільне управління з відповідними цілями й установками;
- позитивна культура навчання;
- загальне бачення мети;
- високі очікування;
- консистентні методи;
- кооперація школи та сім'ї;
- чітко визначені права й обов'язки учнів [3].

Ефективні школи – це продукт здорової організаційної культури, яка черпає міць у єдиному для всіх комплексі поглядів, цінностей і переконань, що є основою для визначення спільних очікувань [7, 328].

Традиційна педагогіка завжди на перший план висувала навчання, а виховання розглядала як щось супровідне. А.С. Макаренко ж виховання поставив на перше місце, а навчання сприймав як складову виховання. Педагог вважав, що завдання школи полягає у вихованні демократичних поглядів і вміння жити за демократичними принципами.

Основоположним принципом педагогічної системи А.С. Макаренка є принцип виховання в колективі, який розглядався як універсальний метод виховання, що є загальним і єдиним, а водночас дає можливість кожній окремій особистості розвивати свої здібності, зберігати свою індивідуальність, йти вперед лініями своїх нахилів [2, 450].

А.С. Макаренко розробив і апробував методика колективного виховання, технологію її втілення. Як відомо, педагог розглядав повноцінний колектив як необхідну умову найбільш повного розвитку особистості. Колектив, за А.С. Макаренком, – це не випадкове зібрання людей, а таке, що об'єднане спільною суспільно-цінною метою, спільною діяльністю щодо досягнення цієї мети, де наявні органи самоуправління та координації й існують відносини відповідальної залежності.

Розглядаючи підходи до колективного виховання А.С. Макаренка у світлі вимог сьогодення, можна зробити висновок, що його вчення про дитячий колектив має багато спільного з сучасним баченням проблем ефективної школи. Відомий англійський педагог-дослідник М. Раттер (автор відомої книги «15 тисяч годин») як і А.С. Макаренко робить спробу встановити зв'язок між різними шкільними досягненнями і особливостями шкільного процесу: внутрішнім порядком, навчанням і ситуацією шкіл.

Сучасні дослідники проблеми ефективної школи (П. Мортімор, Д. Хопкінс, Д. Рейнольдз, М. Фуллан, В. Бочарова, Л. Буєва, Г. Бутенко, В. Максимов, А. Кочетов, А. Сбруєва й ін.) вважають, що атмосфера у кожній школі значною мірою залежить від того, наскільки ця школа функціонує як єдине ціле, маючи усталені норми і правила, взаємоузгоджені й послідовні у межах цілої школи й загалом визнані її працівниками.

Це ще одна спроба розвинути теорію, яка б пояснила, чому деякі з шкіл працюють ефективніше, ніж інші.

Мета сучасної ефективної школи – підготовка людини, здатної сприймати зміни, творити їх, формування самодостатньої особистості, без якої неможливе ні стабільне демократичне суспільство, ні ефективна ринкова економіка, яка вимагає дієвого, активного, відповідального громадянина.

Розвиваючи вчення про цілі виховання, А.С. Макаренко теж зазначав, що педагог повинен мати перед собою програму людської особи, яка охоплює зміст особистості (зовнішня поведінка, внутрішні переконання, громадянське і політичне виховання та знання). Виходячи з умов часу і будучи його продуктом, Антон Семенович вбачав мету виховання у підготовці культурної людини, активного громадянина, який

повинен отримати освіту, бажано середню кваліфікацію, бути політично розвинутим, господарем і організатором.

Важливою умовою розвитку дитячого колективу А.С. Макаренко називав «закон руху вперед». Цей закон означає, що виховну роботу потрібно будувати так, щоб безперервно росла потреба творити щось нове. У зв'язку з цим Антон Семенович розробив систему перспективних ліній, яка ставила перед вихованцями далекі та близькі цілі, дозволяла жити колективу напруженим, цілеспрямованим життям. Ця система мала такий зміст: близька перспектива – віра в завтрашню радість; середня перспектива – проект колективної дії, дещо віддаленої в часі; далека перспектива – майбутнє вихованця чи майбутнє закладу. Головне, щоб була динаміка: коли близька мета досягнута, то вже середня може стати близькою, і більш віддалені теж наближаються. Якщо система цілей відсутня в колективі, а поставлена мета не має продовження, то після її досягнення зникає той фактор, що об'єднує всіх у колективі та є рушійною силою його розвитку. Система «перспективних ліній» А.С. Макаренка формує в дітей соціальний оптимізм і прагнення досягти власними зусиллями «завтрашньої радості» – це той же вимір ефективної школи – загальне бачення мети і високі очікування.

Достойні зразки для наслідування і високі очікування мають велике значення як для учнів, так і для вчителів. Для того, щоб учні сформулювали свої очікування («Чого ми чекаємо від навчання у школі?») потрібні за П. Мортимором, сміливі вчителі [3, 400]. Такої ж думки дотримувався і Антон Семенович. Сучасна педагогічна професія є однією з найбільш складних, таких, що потребує постійного нервового напруження, уміння дотримуватись такту, швидко і розумно реагувати на багатогранні фактори діяльності дитячого колективу й окремих учнів, професіоналізму. Тож А.С. Макаренко підкреслював, що тільки того вчителя будуть наслідувати, тільки за тим підуть учні, в якого за кожним словом вони відчують моральну силу, громадянську позицію, ерудицію та культуру. Тому людина, яка присвятила себе дітям, приречена повсякденно вдосконалювати саму себе через своїх учнів і світ навколо себе [5].

Ми підійшли до визначення поняття «якісний учитель» і його ролі в ефективній роботі школи. Антон Семенович високо оцінював роль учителя

в суспільстві, називаючи його «інженером дитячих душ». Поява наприкінці 20-х років минулого століття «Педагогічної поеми», наукових робіт «Деякі висновки з мого педагогічного досвіду», «Проблеми шкільного радянського виховання» слугували популяризації професії вчителя. Педколектив колонії – це були не просто вчителі, це – Вихователі, які «вросли» у проблему дитини, намагалися знайти в її душі доброту, оптимізм. А.С. Макаренко вперше у своїх педагогічних творах використовував поняття «педагогічної техніки», указував шляхи педагогічної майстерності, педагогічної творчості.

Компонентом ефективної школи в сучасному розумінні є якісний учитель. Саме вчителі повинні зробити навчання захоплюючим і продуктивним. Кожний учитель повинен стати носієм соціального прогресу, який пов'язаний з досягненням суспільних цілей. Кожний учитель повинен бути обізнаним, самовідданим і вмілим:

- у роботі з усіма учнями у справедливій, ефективній і турботливій формі, з повагою до відмінностей, пов'язаних із особливими потребами кожного учня;
- в активному навчанні, з постійним пошуком, оцінюванням, застосуванням і передачею знань;
- у розвитку та застосуванні знань, програм, методів, принципів навчання;
- у впровадженні й оцінюванні співпраці та партнерства з учнями, колегами, батьками, громадою;
- у відданості принципам етичної й юридичної відповідальності;
- у розвитку особистої філософії викладання, яка формується на рівні організації, громади, суспільства [8, 195 – 196].

Дослідники ефективної школи (П. Мортімор, Д. Хопкінс, Д. Рейнольдз, М. Фуллан, В. Бочарова, О. Локшина, А. Сбруєва, Л. Буєва й ін.) визначають три основні фактори вчительської професії, які значно впливають на результати учнів:

- професійні характеристики;
- уміння вчителя;
- психологічний клімат класу.

Ці фактори різні за своєю природою. Два з них – професійні характеристики й уміння вчителя – фактори, які пов'язані з тим, що вчитель вносить у свою роботу. А психологічний клімат класу – це результат, який дозволяє зрозуміти, як створена вчителем атмосфера впливає на учнівську мотивацію до навчання.

Мікроклімат у школі, у класі – це внутрішньошкільний чинник ефективної роботи навчально-виховного закладу. І значною мірою він залежить від відносин у колективі.

У діяльності колективів, якими керував А.С. Макаренко, викликає симпатію повноцінний, без будь-яких відтінків фальші, демократичний стиль відносин.

Такі відносини членів колективу базуються на теорії й практиці колективу, створених видатним педагогом. Залежно від того, ким ставляться вимоги у вирішенні колективних питань (педагогом, активом чи кожним членом до самого себе), А.С. Макаренко виділяв 4 стадії розвитку колективу:

- перша: колективу ще немає, керівник змушений виступати в ролі «диктатора»;
- друга: виділяються активісти, які підтримують керівника і беруть на себе частину його повноважень;
- третя: колектив повністю склався, більшість функцій керівника переходить до органів самоврядування;
- четверта: кожен перебуває на рівні самовиховання, ставлячи колективну вимогу сам до себе.

У житті й розвитку колективу Антон Семенович відводив важливе місце побудові системи взаємовідносин між його членами. Він вважав, що в організованому колективі повинні бути взаємини відповідальної залежності, спільної відповідальності за колективну справу. Саме від цього залежить ефективна робота навчально-виховного закладу.

Заслугове на увагу розроблена А.С. Макаренко концепція трудового виховання, яка забезпечувала успіх професійного навчання та трудової діяльності.

Участь вихованців у праці давала їм знання, уміння, розвивала їх індивідуальність, забезпечувала умови, необхідні для усвідомленого вибору в різних ситуаціях.

Відповідно до педагогічних поглядів А.С. Макаренка, кожний вихованець зобов'язаний був пройти школу керівництва, тобто набути ділових якостей господаря й організатора, що на мові сучасної педагогічної науки означає те, що вихованці великого педагога набували кваліфікаційних якостей керівників-менеджерів.

Положення А.С. Макаренка про виховання самостійності тісно поєднані з розробкою сучасної актуальної педагогічної проблеми – індивідуалізації виховання і навчання. Сучасні педагоги підтверджують висновок Антона Семеновича про те, що індивідуалізація виховного процесу передбачає проведення великої самостійної роботи, що, у свою чергу, змінює відносини між вихованцем і вихователем, ставить вихованця у позицію «активного керівника», «експерта» виховного процесу, а вихователя – у позицію помічника, консультанта.

Дослідження педагогічної спадщини А.С. Макаренка дає можливість установити, що перспективною орієнтацією у його поглядах було надання вихованцям вищої освіти на основі шкільної та професійної підготовки.

Дослідження дає можливість також установити переваги в системі професійної підготовки: вони пов'язані з перевагами кваліфікаційної підготовки (робітник – майстер – організатор) орієнтацією особистості на навчання у ВНЗ [1].

Про те, що А.С. Макаренко був на правильному шляху, свідчать такі дані ЮНЕСКО: досягти національного добробуту зможуть лише ті країни, у яких 40 – 60% працюючих будуть мати вищу освіту. США і Японія планують довести цю цифру у 2010 році до 90%, що дасть їм збільшення економічного ефекту виробництва в 4 – 11 разів.

Висновки. Отже, життєві реалії нового часу вимагають глибокого аналізу педагогічної спадщини А.С. Макаренка для розв'язання актуальних проблем сучасності.

За останні десятиріччя ефективність школи стала ключовою проблемою як української, так і світової освіти, бо саме вона є практикою логіки освіти, тобто поясненням сенсу і змісту здійснюваного.

Досвід А.С. Макаренка в контексті сучасних проблем навчання і виховання, його ідеї можуть бути орієнтирами у розв'язанні соціальних і економічних проблем будь-якого сучасного суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абашкіна Н.В. Актуальні проблеми професійної підготовки в педагогіці А.С. Макаренка // Рідна школа. – 2003. – № 5.
2. Історія української школи і педагогіки: Навч. посібник / За ред. О.О. Любара. – К.: Тов. «Знання», КОО, 2003. – 450 с.
3. Мортимор П. Экономика образования и школьная эффективность. – М., 1997. – 400 с.
4. Рисечко О.Є. Педагогічний досвід А.С. Макаренка крізь призму єдності історичного і логічного // Педагогіка і психологія. – 1995. – № 1. – С. 139 – 143.
5. Рощупкін О. Спадщина А. Макаренка // Рідна школа. – 2002. – Вересень. – С. 29 – 32.
6. Сбруева А.А., Рисіна М.Ю. Історія педагогіки у схемах, картах, діаграмах: Навч. посібник. – Суми: СумДПУ, 2000. – С. 171 – 174.
7. Томас Б., Дейвід Л., Кірп. Як домогтися досконалості в освіті. – Л.: Літопис, 2004. – 328 с.
8. Фуллан М. Сили змін. – Л.: Літопис, 2000. – С. 195 – 196.
9. Ярмаченко М. Антон Макаренко – класик української педагогіки ХХ століття // Педагогічна газета. – 2003. – № 2, лютий. – С. 3.

УДК 371.2

В.М. Заїка

*Сумський державний
педагогічний університет*

УПРАВЛІННЯ НАВЧАЛЬНИМ ЗАКЛАДОМ НА ОСНОВІ ДІАГНОСТИЧНОГО ПІДХОДУ

У статті подається теоретичне обґрунтування основ діагностичного підходу до управління навчальним закладом. Визначаються основні завдання діагностування й умови ефективної діяльності закладу освіти. Значна увага приділяється визначенню основних компонентів, за допомогою яких здійснюється управління навчальним закладом.

In the article is given theoretical bases of diagnostic approach to the management by educational establishment. The basic tasks of diagnosing and condition of effective activity of establishment of education concerne. Considerable attention is spared to determination of basic components which the management by educational establishment is carried out by.

Постановка проблеми. В умовах розвитку системи української освіти нині актуальним є питання успішного здійснення процесу управління навчальним закладом. Важливою умовою функціонування закладу освіти є його здатність до конкуренції на освітньому ринку праці,